

ОЦІНКА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ПОДІЛЛЯ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Природні туристичні ресурси – це компоненти природного середовища та їх територіальні поєднання, які володіють сприятливими для туристської діяльності властивостями і служать чи можуть служити матеріальною основою для організації туризму.

Зростання туристського попиту в останні роки, вимагає глибокого вивчення й детальної оцінки природних ресурсів. Дослідженню даної проблеми в національній науці присвячені праці таких географів, як О. Бейдик, І. Смаль, Д. Басюк, Л. Царик, Г. Чернюк тощо.

Питання оцінки природних ресурсів для організації туристської діяльності є актуальним, оскільки цю проблему дослідники розглядають в основному на загальнодержавному рівні й нез'ясованими залишаються регіональні особливості. Саме дані дослідження повинні певною мірою заповнити цю прогалину.

В публікації ставляться такі завдання: а) розкрити зміст природних туристських ресурсів; б) проаналізувати ресурси рельєфу, клімату, поверхневих та підземних вод, рослинності Поділля; в) визначити перспективні види туризму для даного регіону враховуючи наявні природні ресурси.

Оцінювання – складний і не до кінця вивчений процес. В рекреаційній географії склались три основні типи оцінки природних ресурсів:

- 1) медико-біологічна (фізіологічна) оцінка відображає вплив природних факторів на організм людини;
- 2) психолого-естетична оцінка розглядає емоційну дію природного ландшафту і його компонентів на людину. Основними критеріями такої оцінки вважають міру екзотичності та унікальності природних об'єктів, естетичність, пейзажну різноманітність, частоту змінюваності цих пейзажів, багатство зорових перспектив;
- 3) технологічна оцінка, яка визначає придатність ресурсів для організації певних видів туристичної діяльності.

Таким чином, до складу природних туристських ресурсів входять: рельєфні, геологічні, кліматичні, гідрологічні, рослинні компоненти природи.

Ресурси рельєфу подвійно впливають на розвиток туризму. З одного боку, рельєф (як вид місцевості) є середовищем, в якому відбуваються рекреаційно-туристські процеси, а з іншого – унікальним об'єктом споглядання, тобто перетворюється на туристичну атракцію.

Рельєф формує рівень сприятливості для відпочинку й естетичності відчуттів, які його супроводжують. Перевагу отримують ті райони, які володіють ландшафтною мозаїчністю, поєднанням на обмежених територіях місцевостей у різних комбінаціях.

Поділля розташоване в межах чотирьох фізико-географічних областей Західноукраїнської лісостепової провінції (Мале Полісся, Опілля, Західно-Подільська, Північно-Подільська) та трьох областей Дністровсько-Дніпровської лісостепової провінції (північна область Придніпровської височини, Придністровсько-Подільська та Подільське Побужжя) (Маринич О.М. 1982).

Опілля характеризується значним розчленуванням рельєфу, це так зване горбогір'я з абсолютними висотами 350-470 м. і відносними – 80-100 м., що дає можливість розвивати екскурсійний, пізнавальний туризм. Вапнякові рифи Товтр Західного Поділля, рівнинні межиріччя в центральній частині та глибокі, каньйоноподібні річкові долини на заході сприяють розвитку активних форм відпочинку і екстремального туризму. Особливістю рельєфу Північного Поділля є рівнинність. Типовими рисами поверхні Малого Полісся є також рівнинність території, незначне коливання відносних висот, велике поширення еолових форм рельєфу, що є передумовою для організації пішохідного, велосипедного чи

автомобілотуризму.

Особливістю будови поверхні північної області Придніпровської височини є переважання в ландшафтній структурі денудаційних хвилястих лесових рівнин. Придністровсько-Подільська область характеризується глибоким розчленуванням поверхні зі схилами різної експозиції і крутості, наявністю останцевих межиріч між глибокими долинами та створюваною терасами Дністра ступінчатістю є перспективною для розвитку екстремальних видів туризму. Область Подільського Побужжя від інших лісостепових областей відрізняється значною піднятістю, порожистістю річок, переважанням денудаційних форм рельєфу, що є надзвичайно цінним у туристському відношенні.

У цілому рельєф Поділля є сприятливим для розвитку різних видів туризму. Значне каньйоноподібне розчленування території річковими долинами в поєднанні з товтровими горбами надає рельєфу мальовничості, пейзажної різноманітності і привабливості.

Особливою групою об'єктів туристської привабливості є *геологічні ресурси*. До них належать відслонення гірських порід, місця знахідок флори і фауни минулих геологічних епох, скелі, печери, кам'яні утвори, які ілюструють природні процеси, що відбувалися в історичному минулому на цій території.

Геологічні ресурси Поділля є підґрунтям для розвитку наукового і пізнавального туризму. Особливу цінність мають відслонення гірських порід на лівому березі річки Дністер, Китайгородське відслонення на лівому березі річки Тернава (Хмельницька область), розрізи порід різних геологічних епох по всій території регіону, місця знахідки решток мамонта поблизу містечка Вишнівця та с. Антонівці Шумського району Тернопільської області.

Особливу наукову, спелеологічну, туристичну цінність мають печери, якими багате Поділля. Знамениті карстові печери Оптимістична (151 км), Озерна (105 км), Кришталева (22 км), Млинки (17 км), Вертеба (8 км), Перлина, Студентська (242 м), Піщинка (166м) тощо.

Спеціалісти спелеотерапії провели ряд дослідів в тернопільських печерах – Кришталевій та Озерній. Отримані експериментальні дані свідчать про лікувальні властивості мікроклімату печер і доцільність створення тут алергологічних стаціонарів для лікування хворих хронічними бронхітами, пневмонією, бронхіальною астмою. Тобто є всі умови для розвитку лікувального туризму.

Надзвичайно унікальними в туристичному відношенні є Подільські Товтри. За своїм геологічним походженням це горбисте пасмо являє собою кораловий риф, що сформувався вздовж берегової лінії Сарматського моря, яке 20-15 млн. р. тому займало територію сучасного Поділля. В результаті пізніших геологічних процесів древнє море відступило, і над його колишнім дном залишилася височіти гряда гір-горбів, або товтр, що простяглася з північного заходу на південний схід через усе Поділля.

Цікавими з точки зору розвитку туризму є так звані мальовничі пам'ятки природи, до яких належать окремі горби, скелі, останці. Серед них скелі Словацького на окраїні м.Кременець, травертинові скелі в долині річки Дністер, а також кам'яні скелі в долині річки Серет.

Чимале значення для розвитку туризму має також *клімат*. Його оцінюють за ступінню сприятливості впливу різних кліматичних показників на людину і її здоров'я, що залежить від сезонів року.

Клімат є визначальним чинником для розвитку більшості видів туризму, які змінюються за сезонами. Оскільки, для зимових видів туризму найсприятливішими є дні з температурою повітря від -5°C до -15°C , з достатньою висотою і тривалістю залягання снігового покриву, незначною повторюваністю відлиг; для літніх видів відпочинку – температура повітря біля 20°C , ясна безхмарна та малохмарна погода.

Клімат регіону формується під впливом різних кліматотвірних чинників: розташування на Подільській височині, значної розчленованості рельєфу, коливання висот та інших

ландшафтних особливостей.

Поділля характеризується м'якою зимою і теплим літом. Середні температури січня (табл.1) становлять $-5^{\circ}\dots-6^{\circ}\text{C}$, липня – $+18^{\circ}\dots+19^{\circ}\text{C}$ є сприятливими для розвитку туристичної діяльності.

Таблиця 1.

Середні температури повітря в $^{\circ}\text{C}$ по декадах і місяцях за теплий і холодний періоди і за рік [5]

Області	I	II	III	IV	V	VI
Тернопільська	-4 -5 -5 -5	-5 -4 -3 -4	-1 0 2 0	5 7 10 7	12 14 15 14	16 17 17 17
Хмельницька	-5 -6 -6 -6	-5 -4 -4 -4	-2 0 2 0	5 7 10 7	12 14 15 14	16 17 18 17
Вінницька	-5 -6 -6 -6	-6 -5 -4 -5	-2 0 2 0	5 7 10 7	12 14 15 14	16 17 18 17
Лісостеп України	-6 -6 -6 -6	-6 -5 -5 -5	-3 -1 2 -1	4 7 10 7	12 14 16 14	16 17 18 17
Області	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Тернопільська	18 18 19 18	18 18 16 18	15 13 12 13	10 8 6 8	4 2 0 2	-1 -2 -4 -3
Хмельницька	18 19 19 19	19 18 17 18	15 13 12 13	10 8 6 8	4 2 0 2	-2 -3 -4 -3
Вінницька	19 19 20 19	19 18 17 18	16 14 12 14	10 8 6 8	3 2 0 1	-2 -3 -4 -3
Лісостеп України	19 19 20 19	19 18 17 18	16 14 12 13	9 7 5 7	3 1 -1 1	-2 -4 -5 -4

Абсолютний мінімум температури в Тернополі і Хмельницьку становить -32°C , у Вінниці – -36°C , абсолютний максимум відповідно $+37^{\circ}\text{C}$, $+38^{\circ}\text{C}$, що перевищує зону комфорту (зона комфорту для людини залежно від здоров'я, сезону, віддаленості від постійного місцепроживання знаходиться в межах від 17°C до 23°C). На території Поділля позитивні еквівалентні ефективні температури (ЕЕТ) спостерігаються з кінця квітня до першої декади жовтня. З жовтня по квітень комфортні ЕЕТ відсутні. За показниками радіаційно-еквівалентної температури (РЕЕТ) комфортні умови бувають у травні, червні і вересні, а в липні і серпні ресурси РЕЕТ надлишкові і можливе перегрівання організму. За ступенем дискомфорту холодного періоду Поділля розташоване в області з м'якими зимами, дискомфортність погоди яких зв'язана тільки з дією вітру, швидкість якого в зимові місяці найбільша [5].

Річна кількість опадів на території регіону зменшується з північного заходу і заходу на південний схід і схід від 650 до 500 мм. Більша половина опадів випадає в теплий період року до 70-90 мм за місяць, а найбільше число днів з опадами спостерігається в холодний період року (табл.2). Грози характерні для теплого періоду. Град випадає в середньому 1-2 дні/рік за багаторічний період і не є перешкодою для розвитку туризму.

Таблиця 2.

Середні суми опадів у міліметрах [5]

Область	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	РІК
Тернопільська	27	28	28	42	63	84	89	74	47	43	39	31	595
Хмельницька	27	27	26	39	57	75	83	68	47	39	37	29	554
Вінницька	25	25	25	38	57	70	68	60	40	38	36	31	513
Лісостеп України	30	25	30	40	55	70	75	65	40	40	38	35	543

Середня тривалість залягання снігового покриву 4-5 місяці (з другої половини листопада по кінець березня), зростає з заходу на схід від 80 до 90 днів, покрив не стійкий, висота залягання в листопаді – 1-4 см, в лютому – 9-16 см, в березні – 3-5 см.

Вітри переважно західного і північно-західного напрямків влітку та південно-східного напрямку взимку. Середня швидкість вітру влітку становить 2,2-2,6 м/с, а взимку – 3,4-4,3 м/с (табл. 3). Дискомфортна погода спостерігається тільки при швидкості вітру більше 6 м/с. На Поділлі вітер такої швидкості характерний для холодного періоду (в середньому 10 днів в місяць).

Безпосередньо на туристську діяльність впливають тривалість дня, з якою пов'язані освітленість, сонячне сяяння і сонячна радіація. Освітленість на території Поділля влітку в зв'язку з значною тривалістю дня змінюється мало. Найбільша тривалість дня в червні сягає 16 годин на півдні та 16 год. 30 хв. на півночі Поділля. Найменша тривалість дня спостерігається у грудні від 8 годин на півночі до 8 год. 24 хв. на півдні Поділля. тривалість дня навесні і восени всюди близько 12 годин. Тривалість сонячного сяяння за рік збільшується з півночі на південь від 1800 годин до 1950 годин. Середні багаторічні значення сумарної сонячної радіації зростають від 4000 до 4300 МДж/м² у Західному Поділлі з заходу на схід, у Центральному Поділлі з північного заходу на південний схід, а в східній – з півночі на південь.

Таблиця 3.

Середня швидкість вітру по сезонах року (м/сек) [5]

Фізико-географічна область	зима	весна	літо	осінь	рік
Мале Полісся	4,0	3,4	2,8	3,3	3,3
Розточчя і Опілля	3,3	3,0	2,3	2,8	2,9
Західно-Подільська область	3,6	3,4	2,4	3,0	3,1
Північно-Подільська область	4,1	3,6	2,6	3,3	3,4
Придністровсько-Подільська область	3,2	3,4	2,6	2,8	3,0
Подільсько-Побузька область	4,0	3,9	3,0	3,3	3,6
Північно-Придністровська область	4,3	4,0	3,1	3,5	3,7
Південно-Подільська височинна область	3,9	3,9	3,0	3,3	3,5

Максимальна повторюваність хмарних днів з хмарністю 8-10 балів спостерігається у грудні по Тернопільській області 75-79%, по Хмельницькій – 71-81%, по Вінницькій – 80%, у Придністров'ї – 77-78%, а мінімальна – в липні в Хмельницькій (38-43%) і Вінницькій (39-40%) областях і в серпні в Тернопільській області (40-43%). Значна хмарність взимку пов'язана з циклонічною діяльністю і проходженням атмосферних фронтів, що є несприятливим для туризму, оскільки певна група людей (люди віком більше 70 років і хворі) відчувають дискомфорт за рахунок падіння тиску, різкої зміни погоди, значного похолодання в осінні і зимові місяці.

Таким чином, взимку зменшується тривалість дня, тривалість сонячного сяяння, прихід сумарної радіації і зростає хмарність. Все це призводить до зменшення ультрафіолетової радіації.

Поділля, як і вся Україна, розміщене в другій зоні ультрафіолетового комфорту. Тут ультрафіолетова радіація надходить цілий рік, але період для геліотерапії триває понад 5 місяців, проте взимку трапляються 1-2 місяці “сонячного голоду”, тоді як влітку 2-3 місяці спостерігається надлишок ультрафіолету.

Головним методом медико-біологічної оцінки клімату для туризму, є вивчення впливу всього комплексу погодних елементів на людину, визначення ступеня їх сприятливості.

На основі фізіологічних досліджень виділяються комфортні типи погоди для організації літнього і зимового туризму. Сприятливим для літніх видів туризму є період, який характеризується співвідношенням наступних кліматичних факторів: швидкістю вітру від 0 до 6 м/с, температури повітря від 12 до 30°C, відносній вологості повітря від 30 до 70%.

Найбільш сприятливий період для організації зимового туризму є коли температура повітря вище -17°C, тоді не треба обмежувати перебування людини на відкритому повітрі.

Таким чином, кліматичні умови холодного періоду Поділля (температура повітря, найменша кількість днів з сильним вітром, достатня потужність (більше 10 см) снігового покриву) найбільш сприятливі для організації туристської діяльності в грудні, січні і лютому. В теплий сезон період комфортних умов припадає на червень, липень і серпень. Весняні і осінні місяці на Поділлі можна оцінити як субкомфортні для організації туристичної діяльності.

Ще однією групою природних туристських ресурсів є *водні*, які включають два основних підтипи: а) туристські ресурси поверхневих вод; б) туристські ресурси підземних мінеральних вод.

Основними туристськими заняттями, де використовуються водні ресурси є: водний туризм і спорт, загальнооздоровчий відпочинок (купально-пляжний), рибалка, водолікування, що відтворюють фізичні та духовні сили людини.

При організації водних видів відпочинку висуваються високі вимоги до мутності, запаху і якості води, дна, пляжної смуги, а також естетичних властивостей оточуючого середовища.

Головними водними туристськими ресурсами Поділля є: Дністер, Південний Буг, Збруч, Серет, Іква.

Зокрема, Дністер придатний для довготривалого і короткотривалого відпочинку, для організації водноспортивного туризму. Тут знаходиться регіональний ландшафтний парк “Дністровський каньйон”, який містить значну кількість унікальних пам’яток природи, археології, архітектури, культури і має значний потенціал для розвитку екскурсійного туризму.

Південний Буг придатний для туристських байдарок, надувних човнів, легких плотів. Тут можна здійснювати подорожі I і II категорії складності. На маршруті зустрічаються пороги, перекати, скелісті обриви, каньйоноподібні долини, що стимулює розвиток спортивного туризму.

Серет характеризується високою якістю води і придатний для рибалки і веслярського туризму.

Збруч – звивиста річка з мальовничими схилами найбільш придатна в середній і нижній течіях.

Переважна кількість малих річок, не відіграючи безпосередньої туристичної ролі, є невід’ємною частиною красовиду, навколишнього ландшафту і за певних сприятливих умов (чистоти води, мальовничості прибережних ландшафтів) невеличкі потічки можуть вабити до себе туристів.

До спеціальних природних туристських ресурсів відносяться мінеральні води, які є природною основою для розвитку оздоровчо-лікувального туризму.

Поділля представлене майже всіма типами мінеральних вод, які можна використовувати для оздоровлення і лікування. Сірководневі виходи мінеральних вод відомі в долині р. Нічлави; сульфідні – на ділянці Сороцьке – Козівка Тернопільської області та в Кам’янці – Подільському, води типу “Нафтуся” розвідані в районі смт. Гусятин та Сатанова, бромні води виявлені в м. Бучач та с. Сороки Бучацького району, мінеральна вода гідрокарбонатного складу “Регіна” розвідана в с.Житники Вінницької області, а також бальнеологічний курорт Хмільник працює на радонових водах.

Природними туристськими ресурсами другого порядку є *рослинні*, які мають значний вплив на розвиток пізнавального, екологічного, екскурсійного, наукового туризму.

На території Поділля проростають унікальні реліктові (ефедра, бруслина карликова, шивереція подільська, чебрець подільський, скополія, вероніка гірська, цибуля ведмежа та інші) та ендемічні види рослинності (спірея польська, зіновать подільська, козельці подільські волошка східна таволга польська), вікові (столітні дуби, липи) та екзотичні дерева (гінкго дволопатева, горіх чорний, бундук канадський, софора японська, сосна австрійська). Вони є доступними для туристів. Мають наукову, культурно-пізнавальну та естетичну цінність.

Унікальна природа регіону стала основою для організації природних національних парків, ботанічних заказників, дендропарків, пам’яток садово-паркового мистецтва. Зокрема, національний парк “Подільські Товтри” (Хмельницька область), регіональний ландшафтний парк “Дністровський каньйон” (Тернопільська область), заказники: “Жижжава”, “Обіжева”,

“Дача Галілея” (Тернопільська область), “Сатанівська дача” (Хмельницька область), Коростовецький, Дяківський (Вінницька область); парки і дендропарки: Гермаківський, Кременецький, Білокриницький, Суразький на Тернопільщині; Полонський, Антонівський, Самчиківський, Новоселицький, Голозубинецький, Михайлівський, Маліївецький на Хмельниччині; Чернятинський, Немирівський, Печерський, Верхівський, ботанічний сад “Поділля” на Вінниччині.

Отже, природа Поділля з її своєрідними формами рельєфу, комфортними кліматичними умовами, мальовничими річковими долинами, унікальними природними пам'ятками має пізнавальний і науковий інтерес та є основою для організації різних форм туризму.

Література:

1. Атлас природних умов и естественных ресурсов Украинской ССР. – М.: ГУГК, 1978.
2. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія. – К.: ВПЦ „Київський університет”, 2001. – 395с.
3. Смаль І.В. Основи географії рекреації і туризму: Навчальний посібник. – Ніжин, 2004. – 264с.
4. Царик Л., Чернюк Г. Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки та аналізу (на прикладі Тернопільської області). – Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. – 188с.
5. Чернюк Г. Ресурси клімату Поділля// Наукові записки Тернопільського державного педуніверситету. Серія: Географія, 1998. - №2. –с.30-38.

Summary:

Balanchuk M.R. THE ESTIMATION OF NATURAL RESOURCES OF THE TERRITORY OF PODILLYA FOR THE ORGANIZATION OF TOURIST ACTIVITY.

The paper analyses the potential of natural tourist resources, namely, the relief, climate, surface and underground waters, plants of the territory of Podillya due to the organization of tourist activity. The most perspective kinds of tourist activities are suggested according to the available natural resources.

УДК 379.85 (1)

Михайло КОВАЛЬЧУК

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ ПОДІЛЬСЬКИХ ТОВТР

З шкільних уроків географії та історії ми чимало знаємо про такі унікальні держави, як Давній Єгипет, Месопотамію, Урарту, країну ацтеків та ін., а от про унікальну історію та феноменальні природні куточки нашої держави України знаємо не так вже й багато. Причин цього є багато, одна із яких – відсутність друкованих видань про унікальність природи України. Саме в цьому плані книжка науковців Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка Ярослава Олійника та Володимира Стецюка “Природні та етнокультурні феномени України” у якій обстоюється ідея автентичності природних та етнокультурних феноменів нашої держави є дуже актуальною і необхідною.

Тому повністю погоджуюсь з думкою авторів про те, що “лише з настанням незалежності ми зможемо репрезентувати світові унікальність своєї історії, феноменальність своєї Природи, що породила визначну історію українських протоетносів, а надалі – велич української духовності”[1], яка особливо проявилася під час Помаранчевої революції. Весь світ з захопленням дізнавався про Україну, унікальний український народ, дивувався його мудрості, виваженості, цивілізованості, величчю духу, високій національній свідомості.

Саме в цьому аспекті автори дослідження і дають відповідь на актуальне запитання – чим спричинена така багата духовна сутність українського етносу, його унікальність, адже